

Over kwaliteit, kitsch en kozijntjes

Een avond bij Michel den Dulk

“Het zit ’m vaak in heel kleine dingen. Details die door de meeste mensen niet eens meteen worden waargenomen.”

Over kwaliteit, kitsch en kozijntjes

- Een avond bij Michel den Dulk

De herinnering aan zes maart 2005 zal de meeste Eftelingliefhebbers niet direct doen vervallen in anekdotes over aan de grond genageld staan, of de theepot pardoos uit de handen laten vallen. Maar we keken er in de vroege lente van vorig jaar allemaal wél ontzettend van op toen we hoorden dat Michel den Dulk - protégé van Ton van de Ven en ontwerper van kunststukjes als het Anton Pieckplein en het Meisje met de Zwavelstokjes - niet meer werkzaam was bij de Efteling. Veel begrepen we er niet van. De jonge creatieveling had de naam een lastpak te zijn, maar had in korte tijd al zoveel prachtigs aan het Kaatsheuvelse park toegevoegd, dat niemand het ook maar een ogenblik zag aankomen. Het had zo veilig geleken; het vertrek van Van de Ven als creatief directeur was een stuk beter te verdragen in de geruststellende wetenschap dat het stokje werd doorgegeven aan een jonge opvolger die het werken met de geleende hand van Anton Pieck in elk geval uitstekend voor elkaar kreeg, en misschien nog wel veel meer in zijn mars had. Na het vertrek van Michel den Dulk uit de Efteling lijkt het park het befaamde 'korset van het Pieckeriaanse denken' als een oude nachtpon op de kar van de lorrenman te hebben gegooid, jammer genoeg.

Gelukkig is Den Dulk allerminst van de aardbodem verdwenen. Sinds september 2005 is hij als designer werkzaam bij Europa Park, waar zijn talent met open armen werd ontvangen. Europa Park is met jaarlijks vier miljoen bezoekers het grootste themapark van onze oosterburen en nieuwe attracties worden met veel enthousiasme en in hoog tempo aan het park toegevoegd. Een vruchtbare bodem voor een ambitieuze ontwerper, dat mag duidelijk zijn.

We vroegen ons al een tijdje af hoe het met hem zou gaan, daar in het Duitse Rust. Hoe zou zijn nieuwe werkgever hem bevallen, hoe zou het door hem ontworpen Engelse straatje in Europa Park eruit zien? En hoe zou hij inmiddels terugkijken op zijn tijd bij de Efteling? Geïnteresseerd als we waren in zijn ervaringen en in zijn huidige dienstverband besloten we dat het voor Eftelist in het kader van verdieping en achtergronden helemaal geen slecht idee zou zijn om eens te kijken of we de ontwerper te spreken konden krijgen.

We trokken de stoute schoenen aan en worstelden ons dagenlang moedig door een brij van Michel's snippermiddagen, niet-begrijpende Duitse telefonistes, lunchpauzes en besprekingen heen, om uiteindelijk een afspraak met hem te maken. Op naar Rust!

Een regenachtige ontmoeting

Grijze sluierwolken liggen als een vochtige deken over zuid-Duitsland als uw moderators op een ochtend in mei Europa Park binnenwandelen. Geen dag voor ijsjes en waterattracties. Er is veel te doen in Europa Park en er is nog veel meer te zien. Of het altijd even mooi is valt te betwisten, maar aan thema ontbreekt het bepaald niet in dit park. Van de toiletten tot de prullenmanden; alles is getooid met aankleding, en het park zelf is een allegaartje van veel meer 'themenbereichen' dan je zou verwachten dat zeventig hectare aankan.

We hebben aan het begin van de middag afgesproken met Michel, en tijdens het wachten borrelt een beschaafde scheut nervositeit omhoog: we plassen vaker dan nodig en we roken heel veel sigaretten. Interviewen is nu eenmaal niet onze dagelijkse bezigheid.

Je ontkomt er als Eftelingliefhebber niet helemaal aan dat je je door anekdotes, roddels en artikelen vanzelf een beeld vormt van mensen die veel voor de Efteling hebben betekend en met Michel den Dulk is dat niet anders. Kennen doen we hem niet, maar we hebben het gevoel van wel. We zijn benieuwd.

Hij is wat te laat, maar ruim binnen de ongeschreven wetten van wanneer het geoorloofd wordt om met je voet op de grond te roffelen en met je wijsvinger op je horloge te tikken. Hij begroet ons en we nemen hem in ons op. Een vormelijke blik, een paraplu onder de arm. Klein van stuk en onberispelijk gekleed. Hem zo zien staan in zijn tweedelig pak roept tegenstrijdige associaties op. Hij maakt de indruk van een zelfverzekerde, ietwat autoritaire creatieveling, maar ook van een tengeren jongen in zondagskleren.

We krijgen een korte rondleiding door zijn eerste echte project voor Europa Park: de

Engelse straat. Het Merry Old England-themadadeel staat er al een poosje maar was hard toe aan een renovatie in een nieuwe, betere stijl. Het parkdeel heeft geen attracties, maar wel wat horeca en het biedt vooral plaats aan een kleinschalige replica van Shakespeare's beroemde Globe Theater, waar dagelijks enkele shows worden opgevoerd.

Oorspronkelijk was het niet de bedoeling dat dit theater zou worden meegenomen in de vernieuwing. Toch heeft Michel er met het oog op eenheid altijd op aangedrongen dat ook dit gebouw in een nieuw jasje gestoken zou worden en lagen zijn ontwerpen hiervoor al klaar. Slechts twee weken voor de opening van het park kreeg Michel alsnog groen licht en is het theater in allerijl in de stijl van de rest van de straat gethematiserd. We zijn onder de indruk; het stevig doordrukken van een visie kan in Europa Park blijkbaar heel aardig uitpakken.

De in tudorstijl opgetrokken straat ziet er mooi uit en is duidelijk voortgevloeid uit de potloden en aquarelkwesten van Michel den Dulk en niemand anders. Op het pleintje ervoor vinden we een spitse fontein met gouden accenten, en een hoog oprijzend torentje wordt opgesierd door een fiere windwijzer (- met daarop per abuis een beeldmerk van Wales en niet van Engeland). Ingeschaduwd stucwerk, donkere balken en glas in lood omhullen de gebouwtjes

en het theater, en alles oogt rustig en gezellig. Behalve de nieuwe gevels is er ook een klein interieurtje achterin een groter horecapunt; het stelt een kleine kroeg met een open haard voor. Het cafeetje is nog niet af - de antieke houten vloer ligt er al, maar het wachten is op twee grote, zware Chesterfieldstoelen en een beetje viezigheid op het nog schone behang. Ook leunt tegen het haast voltooid Red Lion-restaurant een overkapping aan die duidelijk nog in de oude en veel minder mooie stijl is, maar als het aan Michel ligt zit de kans er dik in dat ook dat stukje uiteindelijk gerestyled zal worden.

Twee wel heel herkenbare Dulkse elementen springen in de straat het meest in het oog. Een sprookjesachtig uithangbord bij pub 'The Three Piglets' toont een veldje met biggetjes, een stads vergezichtje en grote rood-met-witte paddestoelen. Michel heeft het bordje in Nederland laten vervaardigen omdat hij in Duitsland zo snel niemand kon vinden waarbij hij erop kon vertrouwen dat de schildering naar wens zou zijn. De schilder in Nederland heeft zó zijn best gedaan op een feilloze weergave van Michel's tekening dat het bord uiteindelijk nog veel preciezer op de ontwerpschets lijkt dan eigenlijk de bedoeling was. Grappig detail hierbij is dat de spierwitte wolf op de achtergrond nog niet door Michel was ingekleurd, maar tóch precies

Michel den Dulk in het kort

Michel den Dulk werd op zes november 1979 geboren in Eindhoven. In zijn kindertijd hield hij al van tekenen en in het begin van de jaren negentig raakt de jonge Michel verslingerd aan de Efteling. Als tiener schouwt hij het als directeur van de Mini Efteling en begint hij op het Sint-Lucas in Boxtel aan een mbo-opleiding reclamevormgeving. In zijn laatste jaar gaat zijn stage bij Alton Towers van de Britse Tussauds Group in Engeland op het laatste moment niet door, maar dit bedrijf zorgt er wel voor dat Michel voor een stage bij de Efteling terecht kan. Na zijn stage werkt Den Dulk alsnog enkele maanden voor Tussauds, waarna hij definitief bij de Efteling wordt aangenomen. Voorbeelden van zijn werk voor de Efteling zijn het dak van Monsieur Cannibale (2002), delen van de wachtrij van PandaDroom (2002), het nieuwe Anton Pieckplein (2003), de herziene infrastructuur in grote delen van het park (2004) en het sprookje het Meisje met de Zwavelstokjes (2004). Begin 2005 eindigt zijn dienstverband bij de Efteling en vanaf september van dat jaar is hij werkzaam als ontwerper in Europa Park in Duitsland. Hier zorgt hij begin 2006 voor een herthematisering van het Engeland-themadadeel.

zo is overgenomen. Ook heeft één van de pandjes een nisje met daarin een beeld op een sokkel: een bebaarde edelman met opgeheven vinger, uitgevoerd in een onmiskenbaar Pieck-achtige stijl. De motieven op de riem van het kereltje, de sokkel met het ornament; ons Eftelinghart bonsde ervan en we waanden ons een ogenblik terug in Kaatsheuvel.

De straat is een bekoorlijk stukje thema geworden en hoewel de ontwerper ons hier en daar met de punt van zijn paraplu op zaken wijst die nog geperfectioneerd moeten worden, kunnen we al zonder reserves de conclusie trekken dat hier wederom blijkt dat Den Dulk probleemloos een setje gevels kan produceren waarmee een knusse, sfeervolle omgeving te vormen valt.

We spreken af om onze ontmoeting 's avonds voort te zetten. Het daadwerkelijke interview valt lastig af te nemen in het vrij drukke Europa Park en bovendien is het voor Michel gewoon een werkdag. We stellen de bar op de bovenverdieping van het grote Colosseo Hotel voor, maar Michel oppert dat we ook best naar zijn huis kunnen komen, waar hij meteen in de gelegenheid is om wat materiaal te laten zien. Een aanbod dat natuurlijk niet af te slaan is. Hij krabbelt een plattegrondje op de achterkant van onze hotelrekening, glimlachend onze pogingen hem er een gezellig molentje en een afgebrokkeld benzinestationnetje als herkenningpunten bij te laten tekenen negerend. Na een hartelijk 'Tot vanavond!' beent hij terug naar zijn kantoor, waar hij warm en droog zit terwijl in het park de aarzelende miezerregen besloten heeft uit te groeien tot een volwaardige plensbui. Hadden wij ook maar een paraplu.

Al snel is het tijd voor droge kleren en iets te eten. We schuiven in het restaurant ons eten een beetje heen-en-weer op onze borden en we bespreken voor de zekerheid nog eens welke onderwerpen we zoal aan willen snijden totdat het tijd is om in de auto te stappen. We priegelen Michel's adres in het schermje van de TomTom, ondanks de goed bedoelde routebeschrijving naar het straatje waar hij woont. Michel had ons al gewaarschuwd dat het gebouw waarin zijn appartement zit van buiten zo'n beetje de staat van een ruïne heeft (en dat hij zich uiteraard al druk met de renovatie bemoeide), dus erg verbaasd zijn we niet als we in het aangewezen binnenplaatsje geconfronteerd worden met een tamelijk vervallen bouwvel. Maar bouwvallige panden ogen elders altijd net een fractie geheimzinniger dan in Nederland, dus het heeft wel wat.

We bellen aan en al vlug zien we Michel weer terug. Hij is nog steeds gekleed in een zwart pak en vormt een verfijnd contrast met de omgeving waarin we zijn beland. Hij leidt ons door een gang met een vloer van dikke lagen karton, waardoor we opveren bij elke stap. Hij wijst ons onderaan de stoffige trap op een oude kelder, zo te zien groot genoeg om een heel weeshuis in te verstoppert. Een frappante binnenkomst vol gruis, kale peertjes en spinnen in de hoek.

We houden onze adem al in voor Michel's appartement, voor de zekerheid beducht op torenhoge stapels kranten, wegvlochtende muizen en sporen van krassende nagels op

plekken waar je met geen mogelijkheid bij zou kunnen. Je weet natuurlijk maar nooit.

Echter, de woning waarin we binnenwandelen is zonder meer fraai te noemen. De ruimte heeft hoge plafonds en in de woonkamer laten grote erkerramen veel licht door. Michel heeft duidelijk aandacht besteed aan het interieur; strak en monochroom, met barokke elementen. Modern meubilair tegenover zware, zwarte, weelderige gordijnen. Doordat de kamer opmerkelijk netjes is bekruipt ons eventjes het gevoel dat we in een aantrekkelijke showroom terecht zijn gekomen. Maar zodra onze ogen aan de onberispelijkheid van het geheel gewend zijn, ontdekken we al gauw wat elementen die er geen twijfel over laten bestaan dat we ons in het huis van een voormalig Eftelingontwerper bevinden.

Aan de muren hangen stijlvolle zwartwitfoto's van zijn projecten en in de kasten vinden we onder meer een maquette van het Meisje met de Zwavelstokjes en een afgietsel van het Smidje. Memorabilia waar, indien geveild, de gemiddelde liefhebber heel wat voor zou neertellen. Er is terdege rekening gehouden met ons bezoek; er branden kaarsen en er klinkt zachte, klassieke muziek door de kamer - we hebben duidelijk te maken met iemand met gevoel voor mise-en-scène. We nestelen ons behaaglijk op de bank en onze gastheer bedient ons van koekjes en limonade, waarna hij tegenover ons plaatsneemt. Tijd voor een interview.

De keuze voor Europa Park

In de wetenschap dat diverse werkgevers zich in Michel interesseerden na zijn vertrek bij de Efteling beginnen we ons gesprek over zijn keuze voor Europa Park. Hij vertelt ons over de drie partijen waarmee hij gesproken heeft. Dat waren naast Europa Park de Grévin & Cie-groep van Parc Asterix en de Tussauds Studio's in Londen. Grévin, op dat moment bezig met de verbouwing van het Dolfinarium in Harderwijk was geen grote kanshebber, al heeft Michel er wel een aantal gesprekken mee gehad. De onderhandelingen met de andere twee bedrijven waren serieuzer, al verschilden de aanbiedingen van elkaar. Europa Park reikte Michel een vaste aanstelling als ontwerper in het park aan en bij Tussauds kreeg hij een groot project aangeboden, maar daar was het niet helemaal duidelijk of hij na dat project wel kon blijven.

"Het project dat Tussauds mij aanbood was Charlie and the Chocolate Factory in Alton Towers. Tussauds had op dat moment een ontwerper nodig die de grote lijnen kon uitzetten, iemand in de gaten kon houden dat alle zaken in die attractie een beetje overeenstemden. Ze hadden er op dat moment al voor gekozen om de attractie uit te voeren in de stijl van vaste Roald Dahl-tekenaar Quentin Blake, dus het was niet zo dat ik daar een geheel eigen sfeer aan kon geven.

Het had er natuurlijk wel wat anders uit kunnen zien als ik het had gedaan, maar er waren al veel gegevens waar ik aan vast zou zitten. De voorgevel is bijvoorbeeld heel erg plat, volledig tweedimensionaal, maar er was indertijd al voor gekozen om dat zo te gaan doen. Ze hebben bij Alton Towers te maken met een investeringsmaatschappij en er moet geld gevraagd worden

voor alles dat ze willen doen. Dat moet die investeringsmaatschappij dan maar net nodig vinden, ze moeten er geld in zien. Er werd wel gezegd dat als ik het project aan zou nemen, ik wellicht bij Tussauds kon blijven. Het is tenslotte een groot bedrijf, waar elk jaar nieuwe projecten binnenkomen.

Europa Park was ook heel erg geïnteresseerd en enthousiast. Ze boden mij een vaste aanstelling en ze hadden direct al een aantal zaken klaarliggen waar ik mee zou kunnen beginnen. Ik woog de twee aanbiedingen tegen elkaar af, en toen kwam er even een moment dat het bij Tussauds nogal onduidelijk werd of die attractie überhaupt nog door zou gaan. Toen heb ik gekozen voor Europa Park."

Het lijkt op het oog de meest veilige keuze, maar Michel benadrukt dat hij vooral voor Europa Park heeft gekozen omdat deze functie hem het meeste te bieden had. Hij spreekt met waardering over het feit dat Europa Park ontzettend veel thematiseert en daar ook ruim in investeert - niet alleen in het park, maar bijvoorbeeld ook in de hotels. Daarnaast is Europa Park de afgelopen jaren erg succesvol geworden. Dat betekent dat er een flink budget beschikbaar is en dat het park voor de jonge ontwerper een podium is met een groot publiek.

"Het is het best lopende attractiepark van Europa. Eigenlijk Disney natuurlijk, maar die doen het niet zo heel goed op het moment. Ze hebben weliswaar meer bezoekers omdat ze jaarrond open zijn, maar Europa Park is op dit moment eigenlijk het succesvolste seizoensgebonden park ter wereld."

Heel verwonderlijk is het misschien niet dat Michel al zo snel de keuze had uit meerdere opties. Binnen het wereldje van attractieparken kent iedereen elkaar immers.

"Het is inderdaad een kleine wereld, dus al heel gauw raakte bekend dat ik beschikbaar was. Nou goed, dan gaan balletjes rollen."

In dienst bij de familie Mack

We weten dat Den Dulk altijd fervent liefhebber is geweest van de Efteling en van Alton Towers, beiden parken met een sprookjesachtige, mystieke sfeer. Na een hele dag in Europa Park waarop we kritisch hebben rondgekeken kunnen we het natuurlijk niet laten om te vragen naar Michel's mening over zijn huidige werkgever.

"Ik heb Europa Park altijd wel heel goed gevonden, omdat het de bezoeker heel veel biedt. Er is voor elk wat wils en Europa Park is succesvol op veel verschillende gebieden. Niet alleen het attractiepark, maar Europa Park is ook heel goed in evenementen. Zo kun je hier voor uitstekende dinershow's reserveren. Dergelijke zaken zijn bij de Efteling bijvoorbeeld veel minder ontwikkeld, eigenlijk zie je het event-gebeuren nergens zo goed als hier. Hoogstens bij Disney. Nu ben ik zelf niet zo'n voetballiefhebber, maar neem bijvoorbeeld het nationale elftal van Costa Rica dat hier in het Colosseo Hotel verblijft voor het WK. Dat is vanuit Europa Park natuurlijk heel goed georganiseerd."

Linksboven:

Een torentje in de Engelse straat wordt opgesierd door een fiere windwijzer. Opmerkelijk is dat het hier een beeltenis betreft van de Rode Draak van Wales, de zogenaamde *Y Ddraig Goch*.

Linksonder:

Michel den Dulk's interpretatie van het befaamde Globe Theatre in Londen. Het oorspronkelijke theater werd beroemd door William Shakespeare. Het theater zou in eerst instantie niet met de rest van de Engelse straat meegethematiseerd worden, maar Michel wist Europa Park op het laatste nippertje te overtuigen en zo werd het exterieur van gebouw twee weken voor opening van het park nog helemaal vernieuwd.

Rechtsboven:

Een overzicht van de Engelse Straat. Deze hoek wordt ingenomen door een horecapunt. Aan de rechterzijde is de toegang naar een overkapt terras te zien. Dit stukje van de straat is nog niet gerenoveerd, maar misschien komt dat er in de nabije toekomst nog van.

Rechtsonder:

De hand van Michel den Dulk is duidelijk te zien in dit uithangbord. De sprookjesconnectie, de paddestoelen, de sluipende wolf en het stadsgezichtje op de achtergrond zijn onmiskenbaar.

Michel refereert aan de 's middags door ons opgemerkte aanwezigheid van het voetbalteam. Een groot spandoek boven de entree van het Colosseo Hotel laat iedereen weten wie er in het hotel te gast zijn en in het attractiepark kwam de internationale pers samen om foto's te maken van de spelers voor het gebouw van de Eurosas, dat voor het wereldkampioenschap is omgetoverd tot een immense voetbal. Het is natuurlijk een prachtige reclame voor Europapark. We maken een vergelijking met een Engelse amateuroploeg die enkele weken geleden met veel lawaai het Efteling Hotel binnenwandelde met grote trays bier onder de arm. We grinniken, maar besluiten niet te ver af te dwalen. We vragen Michel naar de mooie functie die hij in Europa Park heeft gekregen.

"De bouwafdeling bestaat uit twee delen, met elk een ontwerper. 'Visioneering', daar werk ik, en er zit nog een ontwerper onder 'Bau und Planung'. Het verschil tussen de twee departementen is eigenlijk dat visioneering zich voornamelijk bezighoudt met nieuwe zaken, concepten, terwijl Bau und Planung meer uitvoerend is. Wanneer er een nieuw deel van het park ontwikkeld moet worden, dan begint onze afdeling daaraan. Bij ons wordt gebrainstormd, hier komen de nieuwe projecten binnen. Soms worden nieuwe zaken er zelfs helemaal van de grond af aan bedacht. Die worden dan aangeboden aan de familie. De ontwerper die bij Bau und Planung werkt, ontwerpt ook wel projecten, maar meer uitvoerend. Naast de twee ontwerpers zijn er ook nog twee bouwkundig architecten die zo nu en dan een ontwerp maken. Kijk, bij Europa Park kun je natuurlijk ook af en toe eens in AutoCad een Italiaans geveltje ontwerpen, er wat foto's bij doen en tegen degene die het moet maken zeggen hoe het stucwerk er ongeveer uit moet zien. Dat is ook te doen. Er werken ook nog een paar losse bouwkundig tekenaars overigens. En goed, ik ben geen ingenieur, ik ben ook geen architect, dus de gebouwen die ik teken moeten altijd weer door een ander geïnterpreteerd worden om het ook constructief helemaal te laten kloppen. Daar helpen die architecten aan mee. Het is dus eigenlijk niet eens zo'n grote afdeling."

We vragen Michel naar de vrijheid die hij als ontwerper heeft om te bedenken wat hij graag in het park ziet verschijnen.

"Ik zit er natuurlijk nog niet zo heel erg lang, dus ik moet een beetje uitgaan van wat ik gehoord heb. Maar het lijkt nogal te verschillen. Soms wordt er echt iets bedacht door onze afdeling, maar meestal is het wel zo dat er van hogerhand ideeën komen die verder ontwikkeld moeten worden. Onze vrijheid is behoorlijk groot, al verschilt dat natuurlijk per situatie. Met de realisatie van Engeland was ik bijvoorbeeld vrij om te doen wat ik wilde, uiteraard binnen een bepaald budget. Maar als Roland Mack iets persé wil, nou goed, dan gebeurt dat. Je hebt in principe natuurlijk te maken met de familie Mack, maar eigenlijk is het vooral Roland Mack die alles bestiert en overall over beslist en overall van weet. Daar krijg ik ook heel wat feedback van. Hij is heel erg open in wat hij ervan vindt, dus als hij het niet mooi vindt dan krijg je het

ook echt te horen, al valt daar dan wel over te discussiëren. Maar tot nu toe vind ik dat hij me heel erg vrij laat."

De manier van werken binnen het team bij Europapark is anders dan die bij Michel's vorige werkgever, de Efteling. Hij kijkt erg tevreden als hij vertelt over het gemak waarmee in Europa Park beslissingen genomen worden.

"Ja, het is heel anders dan bij de Efteling, dit is toch een plezieriger systeem. Niet dat het bij de Efteling nou een ramp was, maar het is daar allemaal wat bureaucratischer. Hier staat een familie aan het hoofd van het bedrijf en die beslist of iets wel of niet komt. Ze praten er met elkaar over en er is geen enorme staf aan mensen die er nog over moet vergaderen. Het tempo is hier hoger. Je moet maar nagaan: op 1 september ben ik hier begonnen. Ik heb een maandje een beetje zitten krabbelen aan wat kleinere dingetjes en toen ben ik aan Engeland begonnen. Na anderhalve maand werd al besloten dat de bouw kon beginnen."

Het verhaal doet ons denken aan de realisatie van het vernieuwde Anton Pieckplein in de Efteling. De toen net aangenomen Michel kreeg met een 'zet maar wat op papier' van Ton van de Ven de opdracht om een ontwerp voor het plein te maken. Snel daarna volgden de andere paar woorden die Van de Ven inhoudelijk aan het project besteedde: 'nou, voer maar uit.'

"Ja, dat was destijds ook wel een snelle beslissing, maar dat project dat liep wel anders. De beslissing dat ik het zou gaan doen leek op zich heel erg snel, maar dat dat project er zou gaan komen was al lang besloten."

De ontwerpafdeling van de Efteling wordt op dit moment geleid door mensen van wie het te betwijfelen is of ze zich bezig zouden moeten houden met creatieve processen. Elke inbreuk op het creatieve proces is frustrerend voor een ontwerper, of het nu gaat om budgettaire redenen of omdat iemand gewoon een andere mening is toegedaan. Ook Roland Mack lijkt een flinke vinger in de pap te hebben op Michel's afdeling. Hoe zou het ervoor staan met de creatieve vermogens van deze parkdirecteur?

"Roland Mack is zelf vooral technisch gericht, maar hij heeft wel vaak een duidelijke mening over of hij iets mooi vindt. Toch hoort hij graag aan wat je te vertellen hebt en dan laat hij zich op basis daarvan overtuigen. Maar hij is iemand die inmiddels ook meer is dan een attractiepark-directeur, hij staat ook veel in de schijnwerpers. Roland Mack is zo ongeveer een celebrity in Duitsland, dus hij is er niet zo heel erg vaak. Het is niet zo dat je even naar hem toe gaat om daar vervolgens een uur te gaan zitten praten over je Engelandproject. Het gebeurt af en toe wel eens, maar dat is dan vaak ná werktijd. Als je ergens op een feestje bent, op een receptie bijvoorbeeld, dan heb je de mogelijkheid om langer met hem te praten. Verder is er wel vrij regelmatig telefonisch contact en er wordt ook wel eens een e-mailtje gestuurd. En soms spreek ik hem wel eens als ik hem tegenkom op de

bouw bijvoorbeeld. Dat zijn de momenten waarop je paraat moet staan met wat je allemaal nog wilde vertellen en overleggen. Tervrijl je je afvraagt: 'wat moest ik nu ook alweer...?' vraagt hij heel veel en verlangt hij wel een antwoord. Zeker bij belangrijke kwesties, of bij wat in zijn ogen belangrijke kwesties zijn, is het natuurlijk niet de bedoeling dat je met je mond vol tanden staat."

In Duitslands grootste themapark wordt altijd wel wat gebouwd of verbouwd. De relatief kleine ontwerpafdeling heeft het erg druk om alles voor elkaar te krijgen. Hoe wordt de kwaliteit in de gaten gehouden? Nieuwe toevoegingen aan het park zijn van een hoog niveau, maar er is ook een flink aantal verouderde, gedateerde attracties in Europa Park te vinden. Michel denkt dat het team dat er nu zit, het wel voor elkaar krijgt om alles naar een bepaald level te tillen. Maar heeft Europa Park wel de intentie om uiteindelijk het hele park naar een hoger niveau te tillen?

"Nou, het renoveren gebeurde altijd wel op kleine schaal en dat gebeurt nog steeds. Zo worden er nu bijvoorbeeld veel oude eettentjes gerenoveerd; vaak worden deze helemaal opnieuw gemaakt. Nu is het bij Engeland, voor zover ik weet, eigenlijk de eerste keer dat iets volledig wordt herzien. Ik weet eigenlijk ook niet hoe dat zich in de toekomst zal uitbreiden, maar wat ik wél zie is dat Europa Park niet zoveel ruimte heeft en daarom zou het naar mijn mening verstandig zijn om wat meer te gaan kijken naar: wat hebben we en waar kan wat verbeterd worden?"

De smaak van de Duitser

We proberen hem een mening te ontlokken over een aantal twijfelachtige zaken die je in Europa Park tegenkomt. Want heel waarschijnlijk is het natuurlijk niet dat de kritische Michel een heel hoge waardering heeft voor de verscheidene verleppe mini-darkrides vol éénogige, pluizige poppen die een heel vrolijk liedje zingen. Toch blijft hij diplomatiek.

"Kijk, als ik nu de opdracht zou krijgen om zo'n soort darkride-tje te ontwerpen dan zou ik het natuurlijk heel anders doen, maar Europa Park zou dat nu sowieso wel anders doen. Het feit dat die dingen blijven staan en dat er niets aan gebeurt heeft met verschillende dingen te maken. Het gaat om familiegeld, er is in geïnvesteerd. Er wordt natuurlijk ook onderzoek gedaan naar de tevredenheid van de bezoekers en dan blijkt dat de waardering voor deze attracties vaak nog vrij hoog is."

We geven toe, Europa Park kampt niet als enige met dit soort slechte, kitscherige attracties; we komen ze veelvuldig in Duitse parken tegen. Is het dan toch de smaak van onze oosterburen?

"Nou goed, daar wil ik ook naartoe. De Duitser is natuurlijk anders dan de Nederlander, of de Engelsman. In Engelse parken gebeuren ook dingen die hier in Duitsland bijvoorbeeld helemaal niet zouden werken. Ik heb wel eens iemand in Europa Park gesproken die over Alton Towers, Drayton Manor en Blackpool zei: 'Het is allemaal schreeuwen, het is allemaal hard en er is helemaal niks vrolijks. Het is allemaal op angst gericht.' Maar de Engelsen,

die vinden dat geweldig. Hun commercials voor achtbanen zijn bijna horror-reclames. Hier in Duitsland zou dat niet werken, hier is het vrolijk. Het moet gezellig zijn: een vakantiegevoel."

We leunen achterover in de grote bank en denken terug aan alle keren dat in Duitsland het glazuur van onze tanden sprong bij zoveel Fröhlichkeit. We vragen ons af of Michel, toch een perfectionist, niet vindt dat het al te gemakzuchtig zou zijn om slechts te willen voldoen aan de ietwat oppervlakkige smaak van de Duitsers. Moet je je als ontwerper nu persé iets van zo'n smaak aantrekken, of bestaat er toch wel een neiging om een volk op het gebied van esthetiek de ogen te openen en ze een beetje op te voeden?

"Kijk, natuurlijk zou ik wel wat dingen willen veranderen en dat geldt voor wel meer mensen in het park, niet alleen voor mij. Ik heb ook al enkele voorstellen voor aanpassingen gemaakt. Dus die ideeën zijn er wel, maar op een gegeven moment worden de prioriteiten gesteld en als die ergens anders liggen kun je hoog of laag springen, maar dan gebeurt het gewoon niet. Het is niet zo dat het niet gezien wordt door mij en mijn collega's, maar als het management aangeeft dat ze het niet nodig acht en het belangrijker vindt dat er in iets nieuws geïnvesteerd wordt, dan is daar weinig aan te doen. En ach, het is een ontwerper sowieso een beetje eigen dat hij zich aan bepaalde dingen stoort omdat hij natuurlijk een eigen visie heeft."

We kunnen het niet nalaten om een vergelijking te maken met de Efteling. Want al gaat het daar niet zo snel, onder de noemer 'het oppoetsen van de parel' werkt men er altijd aan om alles dat er staat in goede conditie te houden. Een heel erg gedateerde en versleten darkride zoals de verbazingwekkend slechte attractie Ciao Bambini in Europa Park zou nooit in de Efteling kunnen staan.

"Het grote geluk van de Efteling is dat daar vanaf het begin een bepaald kwaliteitsniveau is nagestreefd en dat men daar sindsdien alles aan heeft afgemeten. De Efteling heeft trouwens ook lelijke dingen, maar die zitten 'm voornamelijk in het simpelweg niet mooi afwerken van zaken. Voorbeelden zijn de bunkers achter PandaDroom en Droomvlucht, of de wachtrij van Droomvlucht.

Het park is ontstaan door een groep heel creatieve mensen, die een bepaald kwaliteitsniveau wilden behalen en daar is eigenlijk nooit nee tegen gezegd. Dat patroon is nooit doorbroken, uitzonderingen daargelaten.

Europa Park is gewoon anders begonnen, het park heeft ook een heel andere historie. Al is er op een gegeven moment wel een Ton van de Ven-achtige figuur bij Europa Park gekomen, de heer Damrau. Hij heeft eigenlijk alle oude themadelen van het park ontworpen. Hij is begonnen met Italië aan het einde van de jaren zeventig en daarna is Frankrijk gekomen. Hij heeft Nederland gedaan, Rusland, Spanje, Engeland, Zwitserland, Duitsland, de Duitse allee... Damrau is eigenlijk de eerste geweest in Europa die op zo'n manier in een attractiepark de zaken bij elkaar heeft gebracht: thema-

gebieden met huisjes die in de meeste gevallen helemaal aan alle kanten zijn afgewerkt.

Inmiddels zijn dat soort dingen natuurlijk al veel vaker en op andere manieren door parken uitgevoerd, maar voor die tijd was het vernieuwend en heel erg indrukwekkend. Niemand had eigenlijk al eens zoiets gezien in een park.

Ondanks dat er op zijn gebouwen of op bepaalde details soms wel iets aan te merken is, zijn de gebieden van Damrau globaal

gezien erg goed. Het Italiaanse deel vind ik bijvoorbeeld een heel leuk deel van Europa Park. Als je kritisch naar de gebouwen kijkt, dan denk je van: nou ja, echt Italiaans is het niet. Het is misschien een beetje te kitsch, te Duits. Maar het geheel, met de boompjes en het watertje in het midden, is erg gezellig."

Hoewel het een tikkeltje cliché voelt om in interviews naar favorieten te vragen zijn we toch nieuwsgierig naar welk deel van Europa Park Michel het meest kan waarderen, afgezien van zijn eigen straatje natuurlijk. Michel mompelt bescheiden dat zijn straatje op zich niet zo heel veel voorstelt, alvorens hij eerst het Griekse themadeel in Europa Park aanprijst. Begrijpelijk: het kleine themadorpje Mykonos is inderdaad erg leuk en sfeervol, en zorgde bij ons in elk geval voor een instant vakantiegevoel. Daarnaast wijst Michel het Spaanse deel aan als favoriet. Een erg mooie en gezellige straat, al zijn de kinderkopies geen pretje voor mensen met hoge hakken.

"Wat voornamelijk zo goed is aan dat deel is dat die hotels eraan vast zijn gemaakt. Op een heel kleine oppervlakte zijn drie hotels neergezet die geweldig van sfeer zijn. Goed, misschien houden sommige mensen niet zo van Spaans of van Italiaans, maar op zich zijn het natuurlijk prachtig gethemateerde hotels met leuke restaurants en er is altijd wat te doen. Er is altijd live entertainment, zelf als het rustig is. En het straatje geeft de bezoekers 's avonds ook de ruimte om een beetje in het park te flaneren. Die combinatie is gewoon een héél goed concept."

We logeren zelf in het El Andaluz-hotel en we kunnen Michel's woorden beamen. We hebben inmiddels heel wat themahotels van

attractieparken van binnen gezien, maar nergens waren we zo tevreden als in Europa Park. De sfeer is er levendig en origineel, en de kwaliteit is hoog. Het staat in schril contrast met bijvoorbeeld de Disneyland-hotels, die erg gestandaardiseerd zijn.

"Omdat het ook niet zo groot is, is het ook niet zo moeilijk om het gezellig te houden. Kijk, Disney-hotels zijn misschien heel goed ontworpen, maar echt gezellig zijn ze niet omdat het zo massaal is. De hotels en de ruimtes eromheen zijn zo groot dat er geen knusheid is. Hier in El Andaluz gaan 's avonds de kaarsjes aan, en de fakkeltjes, en dan heb je waar je het park in gaat nog zo'n overdekte markthal, met allemaal

lampjes... Het is allemaal niet zo heel erg groot, maar dat maakt het wel heel leuk en sfeervol. Ik denk ook dat daarom die hotels zo succesvol zijn. Volgens mij gaan er maar héél weinig mensen ontevreden bij vandaan."

Michel trekt een vergelijking met het Efteling Hotel, waar het jammer is dat die perfectie op sommige punten ver te zoeken is. Toen Michel nog niet zo lang in Europa Park werkte werd hem gevraagd of hij eens wilde kijken naar de schijnbaar wat kale parkingang voor gasten van het Colosseo Hotel, die langs Spaanse gevelgebouwtjes loopt.

"Ik ging eens bekijken of ik daar wat aan kon veranderen. En ik liep daar wat rond en ik dacht: er is toch eigenlijk niks mis mee? Het is toch hartstikke gezellig? En ik moest ineens denken aan hoe triest het is hoe hotelbezoekers de Efteling binnenkomen. Via een ongeschilderd Heras-hekwerk in één van de lelijkste delen van het park: achter een restaurant, in een speeltuin die helemaal in die achterste hoek ook niet bepaald goed onderhouden is. Langs de weg, onkruid hier en daar, de achterkant van Vogel Rok - het is allemaal geen feest voor het oog. Vooral zonde als je bedenkt wat voor indrukwekkende hoofdingang de Efteling heeft."

De hotelingang van de Efteling is ons eveneens een doorn in het oog, en we knikken mee met Michel's geklaag. Zonde dat hij zich niet meer in een positie bevindt waarin hij dat soort beroerde zaken aan kan pakken. Europa Park heeft daarentegen wel het geluk om over zijn kritische blik te beschikken en we willen dan ook graag weten of er al nieuwe projecten voor hem in de planning staan. Michel blijkt bezig te zijn met een aantal verschillende zaken, maar richt zich met name op één hoofdproject: een nieuwe attractie voor 2007! Hij is er enthousiast over, maar het is niet verwonderlijk dat hij er nog niet zoveel over mag vertellen. Toch doen we ons best om een beetje doortastend te zijn en uiteindelijk weten we toch wat stukjes informatie los te peuteren.

"De attractie gaat iets heel anders worden dan wat ik tot nu toe heb laten zien. Dus misschien heeft men wel zoiets van: oeh, wat is dat nu weer?"

Eindelijk een attractie

De middelgrote familie-attractie beschikt in elk geval over een transportsysteem en wordt dé trekpleister voor het volgende seizoen. Het wordt een volledig nieuwe attractie, gebouwd op een tot nu toe onbe-

bouwd stukje Europa Park. In welk themadeel het komt te staan kan hij ons nog niet verklappen.

"Ik moet zeggen, ik vind het een leuk project! Ik kan nu nog niet helemaal inschatten hoe het er precies uit gaat zien, maar het gaat wel iets anders worden dan wat mensen tot nu toe van me gewend zijn. Een andere stijl. Het zal heel anders zijn van opzet dan wat ik tot nu toe heb laten zien. Dus misschien heeft men wel zoiets van: 'Oeh, wat is dat nu weer?' Gevelletjes en huisjes vind ik sowieso altijd leuk, maar ik vind het óók heel leuk om nu eens iets anders te kunnen doen.

Ik heb daar voor mezelf ook wel een beetje bewust voor gekozen. Al zijn sommige dingen nog een beetje onzeker, het project is nog in een vrij vroeg stadium.”

Michel heeft met het Meisje met de Zwavelstokjes laten zien dat hij heel goed in staat is om een perfecte beleving vol emotie te creëren. Het is iets waar het naar onze mening bij Europa Park vooralsnog enigszins ontbreekt. Zal Michel met zijn attractie een beetje gevoel in het park gaan brengen?

“Ik ga het hoe dan ook proberen. De attractie leent zich er in elk geval wel voor. Het zal natuurlijk een heel andere emotie zijn dan bij het Meisje met de Zwavelstokjes, want zo sterk als het dáár mogelijk was om emotie te presenteren, dat kan natuurlijk niet bij elke attractie. En bovendien kun je iets als het Meisje met de Zwavelstokjes gewoon niet overal neerzetten. Maar ik ga zeker proberen om een bepaalde emotie sterk naar voren te brengen. In dit geval zal het waarschijnlijk om meerdere emoties gaan.

Ik probeer zelf altijd om een bepaalde emotie te leggen in de dingen die ik doe. Ook bijvoorbeeld met Engeland, hoewel je daar natuurlijk over een heel ander soort emotie praat. Ik vind het persoonlijk bijvoorbeeld leuk om wat kleine dingetjes toe te voegen, zoals die windwijzer. Als ik een ontwerp voor zoiets maak, dan vind ik het altijd heel mooi als ik het voor elkaar krijg om dat dan echt op zo’n toren te laten realiseren. Dus probeer ik in elk project iets te stoppen waarvan ik zelf denk van: dát vind ik mooi. Je weet natuurlijk nooit van tevoren of dat helemaal gaat lukken. Het is niet zo dat ik nou een missie heb om Europa Park helemaal om te gaan bouwen en vol met allerlei emoties te stoppen. Ik moet natuurlijk ook rekening houden met wat de bezoeker wil, met hoe het park is en hoe het functioneert.”

Geen missie die heel Europa Park betreft misschien, maar emotie is in elk geval een element dat Michel binnen zijn eigen projecten belangrijk vindt. Gelukkig maar, want er wordt in attractieparken soms te weinig nagedacht over wat een bezoeker eigenlijk voelt in zo’n attractie.

Emoties en darkrides

“Emotie is natuurlijk een groot woord. Maar als je het voor elkaar krijgt om een bepaalde belichting te realiseren en je krijgt het voor elkaar om bepaalde muziek te laten componeren en het klopt gewoon, dan heb je al twee zaken waar een bezoeker enthousiast over kan raken. Je kunt een prachtig ontworpen attractie hebben, maar als het licht er niet uit ziet en er is bijvoorbeeld helemaal geen geluid... Het zit in heel kleine dingetjes vaak. Als Villa Volta niet zo’n mooie tune had gehad, of zelfs helemaal geen muziek, en als er in die draaikamer alleen wat effectjes met kraken en piepen hadden gezeten, dan was dat ding veel minder indrukwekkend geweest. En ook het beeld dat zachtjes beweegt op de gevel, daar had ook een gewone dakkapel op kunnen zitten. Het zijn allemaal kleine dingetjes, details die door heel veel mensen niet eens meteen worden waargenomen.”

Dachten meer ontwerpers maar zo. Volgend jaar kan hij zijn visie voor het eerst laten zien in een attractie, en het is iets waar we nu al erg naar uitkijken. Je kunt je afvragen wat ervan terecht zou komen als Michel eens volledig de vrije hand zou krijgen, los van budgetten en parkstrategieën. Dobbert er misschien een ontwerp-droom rond in zijn hoofd?

“Wat ik heel graag een keer in mijn leven zou willen doen is een echt spookhuis. Zoiets als Phantom Manor. Het liefst wel met een transportsysteem... Iets spookachtigs dus.”

We hopen van harte dat het er een keer van zal komen en we raken via zijn spookhuis in gesprek over darkrides, een attractietype dat de laatste jaren jammer genoeg een beetje aan populariteit heeft ingeboet. Darkrides met een interactief element of in combinatie met een achtbaan worden nog wel gebouwd, maar haast nergens worden nog echte darkrides neergezet die niet meer zijn dan een eenvoudig en rustig ritsysteem langs scènes.

“Weet je, voor veel parken is een achtbaan natuurlijk heel makkelijk scoren. Als je een achtbaan bouwt, en misschien nog meer als je een waterbaan bouwt, dan weet je eigenlijk bijna zeker dat het een succesvolle attractie wordt. Met een darkride is dat veel moeilijker. Het is een combinatie van gemakzucht en kostenoverwegingen. Aan een darkride ben je natuurlijk altijd relatief gezien meer geld kwijt. Tenminste, als je het leuk wilt doen. Daarnaast zit je met onderhoud. Het zijn allemaal overwegingen die gemaakt worden. Soms wordt er ook gewoon gekeken naar wat de bezoeker wil, en vaak is dat natuurlijk een achtbaan of waterbaan. Dat zijn allemaal factoren. Kijk, er is een periode geweest, de tachtiger jaren, waarin er veel grote darkrides zijn gebouwd.”

Er volgt een opsomming: naast de Efteling voegden ook Gardaland, Europa Park, Walibi en Bellewaerde in die jaren dergelijke attracties toe aan hun aanbod. Darkrides waren indertijd een must-have, vergelijkbaar met de golf van madhouses een aantal jaar geleden.

“Ook hier moet je kijken naar de bezoekers in verschillende landen. Ik weet dat het in

“Het is maar de vraag of Droomvlucht net zo goed zou werken in Alton Towers. Ik denk het niet.”

Engeland veel moeilijker is om een darkride te maken waar mensen tevreden uitkomen. Zo zijn er bij Charlie and the Chocolate Factory in Alton Towers ook problemen met kritiek van de bezoekers. Je ziet het daar bijvoorbeeld ook bij Hex. Toen ik voor het eerst uit Hex kwam was ik helemaal betoverd, van: ‘oh, wat is dit prachtig!’. Maar de gemiddelde bezoeker had zoiets van: ‘Mja, ik weet het niet.’ Een voorbeeld in dat park is ook The Haunted House, wat ik altijd een hele goede darkride heb gevonden. Daar hebben ze nu een interactieve rit van gemaakt omdat het bezoekersaantal terugliep en er een roep om vernieuwing was. Toen hebben ze dat ding omgebouwd en nu zijn de cijfers voor Duel, zoals het inmiddels heet, weer heel anders. Dus het verschilt ook een beetje per land.

In Nederland zijn de mensen zijn opgegroeid met de Efteling, waar dat soort dingen op de een of andere manier altijd goed in de smaak

zijn gevallen. Maar het is nog de vraag of Droomvlucht net zo goed zou werken als je het in Alton Towers neer zou zetten. Ik denk het niet.

Maar de Efteling is er altijd wel heel goed in geweest om dat soort dingen aan de bezoeker te presenteren op een hele mooie, sfeervolle manier, die ook door Disney altijd heel erg gewaardeerd is. Aan de andere kant kun je natuurlijk zeggen dat de Efteling in andere zaken weer te kort schiet, zoals bijvoorbeeld de presentatie van de horeca, of de presentatie van thrillrides. Daar zijn andere parken vaak beter in. Ik zeg niet dat je een Poseidon zoals die hier in Europa Park staat in de Efteling kunt zetten of zou moeten zetten. Maar goed, je ziet toch vaak dingen die in andere parken wel veel beter worden gedaan, zoals de integratie van een achtbaan of een waterbaan in het landschap of in een themagebied.

Kijk naar de Python of de Pegasus. De Pegasus was eigenlijk maar een kleine achtbaan, een junior wooden coaster. Daar hadden op z’n minst een paar stenen rondgeslingerd kunnen worden, en een mooi stationsgebouwtje met een muziekje erin of zo. Maar dat is allemaal niet gedaan. Op de een of andere manier leek het altijd te gaan van: het is een thrillride, dus je hebt het niet nodig. Ook bij Vogel Rok was dat jammer, het had heel mooi kunnen zijn.”

Eftelingstijl, een lastige discussie

We wijzen Michel erop dat de Efteling op dit moment in elk geval het idee heeft dat ze met de Vliegende Hollander voor het eerst wel een goed gethematiseerde thrillride gebouwd hebben, al duurt het nog wel even voordat –ie open zal gaan. Toch staan we zelf behoorlijk kritisch tegenover de thematisering van deze attractie, en we hebben soms een beetje het gevoel dat we daar de enigen in zijn. We willen dan ook erg graag horen hoe Michel over de Vliegende Hollander denkt, hij was tenslotte nog bij de Efteling betrokken toen de ontwikkeling van de attractie al in volle gang was. Het is een onderwerp waar veel over te zeggen is, en Michel neemt de tijd voor zijn mening. Hij laat lange pauzes vallen tussen zijn zorgvuldig gekozen woorden, en hij verhaalt allereerst over de gebrekkige voortgang van het project. De attractie zal dit jaar niet meer openen, en verschillende problemen hebben zich in de loop der tijd opgestapeld.

“De Vliegende Hollander heeft een aantal goede aspecten, maar over het algemeen ben ik er niet zo over te spreken.

Het project sleept maar door en het is een eigenlijk een beetje triest dat dit na zo’n lang ontwikkelingsproces nog voor moet komen. Dat dit zou gebeuren had je eigenlijk wel van tevoren kunnen zien aankomen, en toch is het allemaal maar doorgezet. Ik vind het heel jammer voor de Efteling dat het nu op zo’n manier uitpakt.”

We brommen dat ons eigen enthousiasme voor de attractie inmiddels tot een nulpunt is gedaald, maar we zijn het met Michel eens dat de Vliegende Hollander an sich best de potentie heeft om een populaire attractie te worden.

“De gemiddelde bezoeker is er natuurlijk niet zo mee bezig, dus die komt een keer aanwaaien

en dan is -ie open of niet. Ik neem aan dat de bezoekers de attractie heel erg zullen waarderen. Wat dat aangaat is de Vliegende Hollander een easy win, zullen we maar zeggen. Het is een waterbaan, en die had de Efteling gewoon nodig.”

De inmiddels befaamde Truus uit Delft wordt aangehaald, een metafoor voor het doorsnee Nederlandse publiek; een fictieve huisvrouw die alle scheve huisjes in Nederland “Anton Pieck” vindt, alle roze elfjes in de speelgoedwinkel “Droomvlucht” en die de Vliegende Hollander ongetwijfeld een op en top Eftelingse attractie zal vinden. Heel frustrerend. We zuchten en kijken Michel mistroostig van boven onze limonadeglazen aan. We hebben al vaak geroepen dat het de Vliegende Hollander volledig aan die oh zo belangrijke Eftelingse stijlkenmerken ontbreekt, terwijl het helemaal niet moeilijk had hoeven zijn. Eftelingstijl zit ‘m vooral ook in bordjes, kleurgebruik, houtbewerking, kleine details die nergens in de Vliegende Hollander zijn zoals ze moeten zijn. Het is kritiek die zelfs onder Eftelingliefhebbers weinig weerklank vindt.

“Je zegt, het is niet moeilijk, maar de discussie erover is héél erg moeilijk. Het is met name moeilijk omdat de meeste mensen het niet zien en omdat een bepaald deel het niet wil zien. Dat moet ook gezegd worden. Die stijl discussie, dat is een heel lastige. Mijn mening is dat de Vliegende Hollander inderdaad de typische Eftelingse stijlkenmerken mist, en daarmee ook een stukje gevoel. Maar dat wordt nu eenmaal niet altijd erkend. Het probleem is natuurlijk dat de Efteling er zelf voor zou moeten zorgen dat die typische stijlkenmerken altijd doorgevoerd worden. En dat daar mensen zitten die dat herkennen, dat oppakken en vervolgens uitvoeren. En het belang daarvan wordt onderschat, daar zit het probleem. Maar enfin, de stijl discussie is gewoon heel erg lastig. Je kunt het mensen laten zien en dan nog zien ze het niet.

Duidelijke voorbeelden vind je in het jubileumboek, Kroniek van een Sprookje. Als je dat doorbladert, dan kun je precies zien waar het om gaat. Daar wijken namelijk een aantal bladzijden af van, laten we zeggen, de gemiddelde sfeer die op de tekeningen en foto’s heerst. Zoals PandaDroom. Het hele boek staat vol met prachtige prenten van Pieck en Ton van de Ven, en dan zie je daar opeens die computer-geanimeerde ijsbeer en die schildpad. Dat is al niet te verenigen natuurlijk.

Michel vertelt dat hij het altijd wat spijtig vond dat men soms dacht dat hij voortdurend alles hetzelfde wilde, altijd de dakpannetjes, scheurtjes en scheve muurtjes. We realiseren ons dat ook wij in het verleden wel eens wat vraagtekens hebben gezet bij de originaliteit van Michel’s ontwerpen en graag willen we dat nuanceren, maar Michel wuift onze pogingen weg.

“Wat heel veel mensen gewoon niet zien, is dat heel veel dingen bij de Efteling onder dezelfde deken zitten. Dat hoef ik jullie eigenlijk niet uit te leggen, maar het Volk van Laaf, Villa Volta,

Fata Morgana en, laten we zeggen het oude Anton Pieckplein om alles wat ik zelf gedaan heb er maar even buiten te houden en zelfs de Pagode zitten onder één deken. Maar als je dat gaat uitleggen begrijpen mensen niet dat ook de Pagode daarbij hoort.”

Een bekend probleem. We hebben de stijl discussie zelf immers al heel vaak op Eftelist en daarbuiten gevoerd en ook wij gebruiken de Pagode voortdurend als voorbeeld om aan te duiden waar het ‘m precies in zit; het heeft nu eenmaal niets te maken met scheve, aangesmeerde muurtjes. Enthousiast door zoveel begrip praten we door over stijl. Over hoe lastig het is om uit te leggen dat het Zandlooper-

bordje op de Vliegende Hollander géén Eftelings bordje is, en hoe jammer het is dat we vaak aanlopen

tegen het verwijtende vooroordeel dat we alleen doorpiepende baksteentjes en leistenen dakpannetjes zouden willen, terwijl het dáár helemaal niet om gaat. Zo heeft Ton van de Ven wel bewezen dat je nagenoeg iedere stijl onder een Eftelingdeken kunt stoppen, en het is soms frustrerend dat het een onmogelijke opgave lijkt te zijn om dat uit te leggen aan mensen niet kunnen zien wat er nu wel en niet onder valt. Zelfs als mensen het lijken te snappen zijn ze het soms alweer vergeten als ze vervolgens voor zo’n attractie staan. Een simpel voorbeeld is de veel voorkomende dikke laag egale, glanzende verf op houtwerk. Iets dat veel mensen over het hoofd zien als ze het hebben over stijlkenmerken. Terwijl de Vliegende Hollander er meteen een stuk Eftelingser uit had gezien als bijvoorbeeld de kozijnen voorzien waren geweest van zo’n laag.

“Het is heel erg typisch en ik heb het zelf ook toegepast. Toch wordt die dikke laag lakverf door veel mensen als heel vreemd ervaren. Als je een gebouw oud maakt, en alles moet er oud en verweerd uitzien, en vervolgens zit er zo’n lekkere laklaag over die kozijnen heen; eigenlijk zou dat dof moeten zijn en afgebladderd.

Andere kenmerken zijn natuurlijk kleurgebruik. En de Eftelingkrul, zullen we maar zeggen. Die is heel belangrijk. Misschien ook wel stucwerk, in wat voor vorm dat dan ook wordt toegepast. Dat zijn eigenlijk wel een aantal zaken die ik altijd heel belangrijk heb gevonden bij de Efteling.

Maar neem bijvoorbeeld de Vliegende Hollander: twee dingen die bij de Hollander constant zijn doorgevoerd maken het voor mij persoonlijk meteen al heel erg on-Eftelings. Ten eerste de stenen, en de kleur die ze hebben. Ze hebben ervoor gekozen om op grote delen stenen te krabben en die dan donkergrijs te schilderen. Al zijn ze op zich mooi gemaakt, daar heb ik geen kritiek op. En ten tweede dus het bruin gebeitste hout.

Als het gewoon normale kademuren waren geweest met beigeachtig stucwerk, en daar hadden dan van die houten stutpalen tegen gestaan, en daar dan wat tonnetjes.. En als het stucwerk van die gebouwen ook wat meer

kleurverschil had gehad, en die bootvormen hadden er ook niet aan moeten natuurlijk.. En als die kozijnen niet gebeitst waren, maar inderdaad in een kleur gelakt, donkerrood of donkergroen, nou, dan had het er meteen al heel anders uitgezien.”

We prevelen als ware puristen nog wat voort over gebeitst en gelakt hout in de Efteling. Het Volk van Laaf heeft weliswaar wel gebeitst hout, net als het Sprookjesbos, en daar is het vakwerk en het hout rondom de kozijnen donker gebeitst, maar zijn de kozijntjes daarbinnen toch vaak weer geschilderd in een mooie rode of beige kleur. We begrijpen elkaar. De mooie, dikke gebeitste balken in Laaf en het Sprookjesbos zijn toch werkelijk heel anders dan het goedkoop ogende, ruw geschuurd hout met een laag beits en verfspetters er overheen dat we bij de Vliegende Hollander overal tegenkomen. Het lijken onbelangrijke dingen, maar dat zijn het niet.

Het is alsof de hele stijl discussie op dit moment bij de Efteling niet meer zo gevoerd wordt, en er een mentaliteit heerst van: waar hebben we het überhaupt over?

Het is een ontwikkeling die ons al tijden zorgen baart. Zijn er eigenlijk nog mensen bij de Efteling die weten hoe het wel moet? Als ze er al zijn, waarom merken we er dan niets van? Geeft het ontwerpteam geen creatief tegengas? Krijgen ze er misschien de kans niet voor? Het is funest voor een park als de Efteling als er geen ontwerpers zijn die met hun vuist op tafel kunnen slaan, die ervoor zorgen dat de stijl en kwaliteit van de Efteling gewaarborgd blijft.

“Het is heel jammer. Vooral als je onlangs nog als park een onderscheiding ontvangt. Die THEA Classic Award heeft de Efteling gekregen voor haar jarenlange hoge kwaliteit in ontwerp, een eigen wil, eigenzinnigheid in hoe dingen eruit zien. En ja, blijkbaar wordt dat nu genegeerd. Maar nogmaals, als je dat zo brengt dan kijken heel veel mensen van de Efteling je aan van: waar heb je het over? Wat is het probleem?

“Als je een stijldeskundige op de Vliegende Hollander los laat, dan zal die tot de conclusie komen dat die attractie niet is hoe het er jarenlang bij de Efteling aan toe is gegaan.”

Nu is het natuurlijk ook wel zo dat de Vliegende Hollander niet zo’n enorm contrast vormt met het park als PandaDroom. Maar als je er een stijldeskundige op los laat, dan zal die toch wel tot de conclusie komen dat de Vliegende Hollander niet is hoe het er gemiddeld genomen jarenlang bij de Efteling aan toe is gegaan. Het gebouw zelf raakt me al niet zo, maar het gaat vooral om de kleine details, die niet echt zijn uitgevoerd volgens de Eftelingse traditie. Neem bijvoorbeeld dat bordje van ‘De Zandlooper’, dat had er vijftien jaar geleden toch écht heel anders uitgezien.

Die kennis is niet verdwenen, op de afdeling Vormgeving van de Efteling zitten nog wel een aantal mensen die echt goed zijn en die ook echt weten waar het om gaat als je het over Eftelingstijl hebt.”

Het is fijn om te horen dat dat gevoel nog wel binnen de Efteling aanwezig is, maar het neemt niet weg dat er juist op de plek waar dingen

ontwikkeld en op papier gezet worden mensen zouden moeten zitten die Eftelingstijl herkennen, erkennen en willen dat tradities voortgezet worden. Daar lijkt ons het vooral aan te ontbreken.

Michel stipt nog even aan dat de ontwerper toch altijd de belangrijkste factor is in hoe iets er uiteindelijk uit komt te zien. Je bent natuurlijk wel afhankelijk van de opdrachten die je van het management krijgt, maar doorgaans heb je als ontwerper een behoorlijke vrijheid om je stempel op de definitieve vormgeving te drukken. Het bruggetje naar zijn eigen positie bij de Efteling destijds is vlug gemaakt. Graag willen we weten wat hij ons kan vertellen over de toedracht van zijn vertrek bij de Efteling.

Over hoe dat allemaal precies is gebeurd, wil Michel eigenlijk niet zoveel kwijt. Begrijpelijk, en iets waar we niet echt van opkijken. We respecteren zijn discretie omtrent het onderwerp en praten verder over hoe hij zich in het algemeen binnen de Efteling opgesteld heeft in de tijd dat hij daar werkzaam was.

Geen blad voor de mond

“Ik kan wel zeggen dat ik het bij de Efteling nooit nagelaten heb om mijn mening te geven. Het leek op internet af en toe wel eens alsof ik zo moeilijk handelbaar was en alsof de ruzie tussen mij en de Efteling enorm was, maar zó erg was het nu ook weer niet. Toch is het wel zo dat ik daar vanaf het begin eigenlijk niet geschroomd heb om te zeggen wat ik ervan vond. Met name in de beginjaren, toen ik bij de Efteling stage liep - hoewel ik daarna wel ben aangenomen - heb ik dat misschien af en toe niet zo heel handig gedaan. Maar dat zijn beginnersfouten, zullen we maar zeggen.

Toen ik bij de Efteling ging stagelopen was men daar net gestart met PandaDroom, voor mij wel even schrikken. Ik had tijdens mijn eerste gesprek niet veel gehoord over waar ze mee bezig waren en toen ik eenmaal was aangenomen bij de Efteling hoorde ik pas: we gaan hieraan werken. En toen hadden ze in gedachten dat het heel erg leuk zou zijn als ik mee kon werken aan de nieuwe attractie, onder leiding van Marieke van Doorn, die verantwoordelijk was voor het ontwerp van PandaDroom.

Ik kende tot op dat moment alleen Henny Knoet en Ton van de Ven, en ik kende Robert-Jaap Jansen, van naam dan. De Eftelingtekeningen die naar buiten kwamen waren meestal van Ton van de Ven en af en toe van Henny. In krantenberichten bijvoorbeeld, of in Dromen met Open Ogen, de documentaire. En ineens werd ik dus geconfronteerd met een attractie die naar mijn mening helemaal niet spoorde met de Efteling-identiteit die ik tot dan toe had waargenomen.

Dat heeft in het begin wel tot problemen en moeilijkheden geleid. Ik heb een half jaar stage gelopen bij de Efteling en ik heb een kwart jaar aan PandaDroom gewerkt. Ik heb wat impressies gemaakt, sfeertekeningen, van: hoe zou het eruit kunnen zien? Echt in detail ben ik nooit gegaan. Omdat mijn eigen visie niet op één lijn te krijgen was met die van het team ben ik uiteindelijk van dat project afgehaald en ben ik iets anders gaan doen.

Dus met PandaDroom is het eigenlijk begonnen. Maar bij wel meer projecten; ook toen bijvoorbeeld gestart werd met de Vliegende Hollander heb ik me daar een aantal keren kritisch over uitgelaten, wat me destijds niet in dank is afgenomen. Maar ik vond gewoon dat ik er af en toe iets van moest zeggen.

De Hollander is eigenlijk gestart direct na PandaDroom, terwijl die attractie eigenlijk nog niet helemaal klaar was, er moesten nog dingetjes afgewerkt worden. Al meteen kwamen de eerste vragen over wat we moesten gaan doen met de attractie van - toen nog - 2005 en na ongeveer een jaar werd besloten dat het de Vliegende Hollander zou worden. Ik ben er op dat moment behoorlijk kritisch over geweest, maar ik heb daar nooit spijt van gehad. Het is niet zo dat ik er voortdurend tegen bepaalde mensen over liep te zeuren, maar ik denk dat het voor iedereen, ook voor het management, wel duidelijk was dat ik nou niet zo enthousiast was over die hele attractie.

Voor de attractie voor 2005 hadden een aantal mensen ideeën gemaakt, waaronder ik ook, samen met iemand anders. Dus in eerste instantie was ik uiteraard een beetje teleurgesteld dat het de Vliegende Hollander zou gaan worden, en niet mijn concept. Maar goed, dat was puur persoonlijk, dus dat mag je eigenlijk niet meerekenen. Uiteindelijk kwam de Vliegende Hollander een beetje op gang en is er een andere ontwerper op het project gezet. Toen is die ontwerper de ideeën vorm gaan geven die vanuit de directie kwamen, en hoe dat allemaal liep. Het was eigenlijk een hele samenloop van omstandigheden, waardoor ik gewoon niet het gevoel kreeg van: yes!

Ik heb destijds wel eens het verwijt gekregen dat ik jaloers zou zijn geweest omdat ik dat project niet mocht ontwerpen. Ik heb me daar altijd wel tegen verdedigd, al wil ik best toegeven dat ik het project graag zelf had gedaan. Maar als iemand anders de opdracht had gekregen en ik daarbij het vertrouwen had gehad dat het project op een mooie, Eftelingse manier zou worden uitgevoerd, dan had ik daar ook helemaal achter kunnen staan. Dus het had eigenlijk niets te maken met dat ik of iemand anders het zou gaan doen.

Wat daar ontstaan is, daar had ik gewoon een heel andere mening over, en dat heeft bijvoorbeeld te maken met keuzes voor het transportsysteem en ook bijvoorbeeld de ligging van de attractie. Niet zozeer die locatie, want daar was geen vraagstuk over: het moest daar komen. Maar de manier waarop het nu is gebouwd, dat had ik zelf anders gedaan. Ik vind persoonlijk dat er niet zo voordelig is omgesprongen met de ruimte die daar is, en dat is heel zonde. Omdat de Efteling op hetzelfde terrein - waar niet zoveel bomen staan - nog iets anders had kunnen bouwen als de Vliegende Hollander wat anders was gesitueerd en wat anders was gedraaid, en er een beetje een ander concept was gemaakt. En die mogelijkheid is nu vrij moeilijk geworden, zeker als je bomen wilt sparen.

“Ik heb het altijd jammer gevonden. En als ik iets echt heel jammer vind, dan kan ik het blijkbaar moeilijk verbergen.”

Al met al zijn het dus een aantal zaken bij elkaar. Nogmaals, het is voor mijn gevoel niet zo hevig als bij PandaDroom, maar jammer vind ik het wel. Ik heb het altijd jammer gevonden. En als ik iets echt heel jammer vind, ja, dan kan ik het blijkbaar moeilijk verbergen.”

De Vliegende Hollander lijkt Michel nooit echt te hebben geraakt, en wat we tot nu toe van de attractie weten en hebben gezien roept ook bij ons weinig emotie op.

Michel grijpt terug op de stijldiscussie waar we het eerder over hadden. Een discussie die ook bij de Vliegende Hollander vroeg of laat steeds weer tevoorschijn kwam. Zijn kritiek werd door mensen vaak onterecht afgeschoven als jaloezie, of ze begrepen niet wat hij bedoelde, resulterend in ultieme dooddoeners als: ‘het hoeft toch niet altijd oranje dakpannetjes en scheve luikjes te zijn, niet altijd Piecks?’. Pieckeriaans: een vreemd begrip dat door maar weinig mensen goed begrepen wordt. Lastig.

Wat zijn eigen idee was voor de attractie 2005 wil hij liever niet zeggen. Hij vindt het nog steeds een erg leuk concept, en wellicht wil hij het ooit eens ergens anders gebruiken, al meent hij dat het vooral héél erg goed bij de Efteling had gepast. Zelfs als we heel plechtig zweren er niets over te zullen publiceren houdt Michel voet bij stuk. Misschien ook wel verstandig.

Het meisje en het plein

Ondanks het feit dat Michel bij de Efteling zo vaak op onbegrip stuitte, is hij het park ook heel dankbaar. Hij heeft een behoorlijk grote vrijheid gekregen in de projecten die hij voor de Efteling heeft kunnen doen, en hij prijst zich gelukkig dat bijna al zijn projecten op een vrij hoog niveau zijn uitgevoerd. Grote hoeveelheden details waren mogelijk, en hij spreekt met liefde over de ontzettend goede sfeer die er tijdens de projecten hing, zowel bij het Anton Pieckplein en het Meisje met de Zwavelstokjes als bij zijn minder bekende projecten, zoals de nieuwe Dubbele Laan, het plein voor het Carrouselpaleis, de omgeving van de Pagode en het nieuwe pad achter het Spookslot. Al die projecten waren goed uitgevoerd, er was genoeg tijd voor en hij vond ze erg leuk om te doen. Hoewel hij er nooit heel grote dingen zoals attracties heeft gedaan is hij in elk geval bij de Efteling weggegaan met het gevoel dat hij iets heeft kunnen achterlaten.

“En daar ben ik toch wel heel erg blij om. Als ik bijvoorbeeld nu naar het Meisje met de Zwavelstokjes kijk zie ik hier en daar wel wat dingen die ik nu anders zou doen, maar ik had destijds eigenlijk niks meer op mijn verlanglijstje staan, niets dat er nog bij moest. Alles waarvan ik heb aangegeven dat ik het wilde hebben is uitgevoerd, en dat kun je niet overal en bij elk project zeggen. In die zin ben heel dankbaar dat ik die ruimte heb gehad. Dus eigenlijk is het een behoorlijk contrast geweest op de Efteling.”

Het Meisje met de Zwavelstokjes is inderdaad een project geweest met een prachtig resultaat en het sprookje maakt het des te onbegrijpelijker dat de Efteling deze ontwerper heeft

Het nieuwe Anton Pieckplein in winterse sferen

laten gaan. We vragen ons af of Michel ook binnen de Efteling afdoende waardering heeft gehad voor zijn prestatie. Begrepen ze werkelijk wat er zo goed aan was, of hing de goedkeuring vooral samen met het enthousiasme dat het Meisje in de bezoekers opwekte? Michel heeft in elk geval van alle directieleden complimenten ontvangen over het sprookje. Hij verlangt geen lofzang bij elk project dat hij ontwerpt, maar bij het Meisje met de Zwavelstokjes kwam het als het ware een beetje vanzelf. Michel heeft zelf overigens niet altijd evenveel vertrouwen gehad in het succes van het project.

“Toen ik de opdracht kreeg om het Meisje met de Zwavelstokjes te ontwerpen, wilde ik het persé droevig maken. Ik heb daar zelf tijdens het hele project nog wel twijfels over gehad. Moest ik het zo wel doen? Toen ik het voor het eerst op mijn bordje kreeg, dacht ik nog ‘ah, mooi!’ want ik ben zelf namelijk wel een beetje gecharmeerd van sombere dingen. Dat is misschien ook waarom ik me altijd al zo aange-trokken voelde tot de Efteling: het bijzondere van de Efteling is dat heel veel dingen vaak zo somber zijn, terwijl het toch gaat om een attractiepark. Het gemiddelde attractiepark is immers vaak vrolijk en vol vermaak.

Dus ik dacht: ik wil het niet mooier maken dan het is. Het is een gegeven dat het meisje sterft en dat is niet leuk. Dat moet gedragen zijn - mooi en droevig, we gaan het niet leuker maken. Maar tijdens het proces heb ik daar toch nog wel behoorlijk wat twijfels over gehad. Van ja, ik kan het nu persoonlijk allemaal wel zo willen, maar uiteindelijk staat daar toch de bezoeker naar dat tafereel te kijken. Als dan het overgrote merendeel zegt van: ik vind het zo depressief, ik ben hier in een attractiepark met mijn kinderen, ik vind dit helemaal niet leuk... Het had in principe best gekund. Helemaal een attractie om iemands overlijden heen maken, en dat ook nog eens versterken door er een Ave Maria achteraan te gooien, dat is eigenlijk nog nooit gedaan. Dus

vlak voor de opening had ik echt zoiets van, als dát maar goed gaat. Als de reacties maar goed zijn. Maar toen werden er op een gegeven moment voor het eerst wat korte teststukjes van de projecties op de folie geprojecteerd. Er waren enkele mensen van het kantoor bij, en na die eerste ‘oohs’ en ‘aahs’ werd ik al wat meer gerustgesteld, want die gingen niet alleen over hoe mooi de projectietechniek was, maar ook over wat er allemaal te zien was.

En ja, eigenlijk ben ik heel trots op dit project. De buitenkant van het gebouw had ik nu weliswaar heel anders gedaan, maar waar ik nog steeds heel tevreden over ben - en dat zou ik ook gewoon hetzelfde laten als het nu is - dat is het straatje. Het straatje, met het stadsgezichtje op de achtergrond, dat werkt perspectivisch gewoon mooi, en het straatje zit vol leuke details. Ja, daar ben ik nog steeds heel trots op.”

Er volgt een kleine opeenvolging van anekdotes over het Meisje met de Zwavelstokjes, een project dat Michel duidelijk na aan het hart ligt. Zo heeft hij bijvoorbeeld zelf de animatronica van het Meisje ingeregeld. Ook vertelt Michel dat de sneeuwvlakjes “projectie aan het begin van het sprookje in combinatie met de eerste harpmuziek bedoeld om het eenzame meisje te

“Ik wilde het niet leuker maken dan het is; het meisje sterft en dat moet droevig en gedragen zijn. Maar tijdens het proces heb ik daar toch behoorlijk over getwijfeld.”

‘wekken’, maar bleek het effect uiteindelijk toch niet zo bevredigend. En we krijgen uitsluitend over de fout in de tekst van het sprookje (“Angst voor thuis, om straf te ontlopen”), die er blijkbaar al in zat vanaf de eerste geschreven versie van Ton van de Ven, maar tijdens het project is het in al die tijd simpelweg niemand opgevallen. Ook heeft hij erop gehamerd dat hij eerst de animatronica van het Meisje wilde ontwerpen alvorens er een bijpassend actrice-tje

bij werd gezocht in plaats van andersom. We vragen of oma misschien wel uit de catalogus kwam en Michel bevestigt. Oma wel.

Wat Michel precies anders zou doen aan het exterieur als hij het sprookje nu opnieuw zou moeten ontwerpen, daar krijgen we niet direct een antwoord op, maar hij heeft in elk geval wat kritiek op zijn eigen herziening van het Anton Pieckplein.

“Ik zou daar nu ook weer heel andere gevels voor hebben gemaakt. Maar wat ik er het liefst vandaag nog zelf af zou willen halen, dat is dat vreselijke bord van de Suykerbuyck! Dat ziet er niet uit! Dat zou ik er het liefst morgen nog afhalen, om er iets fatsoenlijks op te zetten. Maar ja.

Het Pieckplein was overigens echt een heel leuk project. Ik kwam direct van de studie af en ineens kreeg ik de opdracht om een project van vierenhalf miljoen euro te ontwerpen. En ik had nog nul ervaring met constructie en technische zaken, met mensen op de bouw, en toch was ik plotseling creatief verantwoordelijk voor dat hele project. Daar werd ik zomaar even ingegooid en in het begin was ik heel erg blij, ik dacht: oh, ik mag een Pieckplein gaan ontwerpen! Maar thuis kwamen de vragen: hoe moet ik dit aanpakken, hoe krijg ik dit hele project voor elkaar?”

Michel heeft altijd een zeer goede relatie gehad met Ton van de Ven, die destijds nog creatief directeur van de Efteling was. Toch heeft Michel nooit begeleiding van hem gehad voor het Anton Pieckplein, hoe onzeker hij zich er in het begin ook over voelde.

“Ton heeft gezegd: het is nu jouw project, jij moet het doen. Daar kwam het eigenlijk wel op neer. En natuurlijk heb ik Ton wel dingen laten zien, maar hij heeft zich al vrij vroeg helemaal uit het project teruggetrokken. Eigenlijk was zijn mening van: doe het maar zelf, en ik zeg pas wat ik ervan vind als het klaar is. Bij het Meisje met de Zwavelstokjes was het precies hetzelfde. Ton heeft zich nooit met mijn projecten bemoeid, dat wilde hij ook echt niet. Hij was wel geïnteresseerd en hij vond het leuk om dingen te bespreken. Hij is tijdens de bouw ook een paar keer wezen kijken om te zien hoe het ermee ging. Maar hij heeft bij het zien van mijn tekeningen voor de projecten geen enkele keer iets gezegd als: dat moet je zus of zo doen of dat kun je beter niet doen. Nooit. Al dacht hij het misschien wel.”

Daaruit spreekt aardig wat vertrouwen, als je bedenkt dat Ton van de Ven destijds toch vanuit zijn functie eindverantwoordelijke was. Was Ton, met het naderende einde van zijn dienstverband in het achterhoofd, misschien van mening dat andere mensen hun verantwoordelijkheden moesten gaan nemen? Michel bevestigt onze suggestie en voegt eraan toe dat Ton op dat moment bezig was aan het Efteling Theater. Het Efteling Theater had een vrij ruime voorgeschiedenis wat voorgevels betreft, en er is heel wat tekenwerk aan vooraf gegaan om uiteindelijk tot de huidige gevel te komen. Dat heeft veel tijd gekost en Ton heeft het er erg druk mee gehad. In de tijd dat Michel en Ton allebei bij de Efteling zaten hebben ze nooit samen aan één

project gewerkt. Toch was de band altijd vrij hecht; ze praatten veel met elkaar, vaak onder het genot van een kopje koffie. Maar Ton heeft Michel altijd gezegd: wat jij doet dat moet jij doen.

De geschetste situatie doet wat merkwaardig aan, omdat onder veel Eftelingliefhebbers altijd de indruk heeft bestaan dat Ton van de Ven in elk geval bij het Meisje met de Zwavelstokjes veel invloed op Michel den Dulk heeft gehad, en zelfs dat het sprookje deels gebaseerd zou zijn op ontwerptekeningen van Van de Ven. Niets is minder waar, zo blijkt. Michel verhaalt uitgebreid over de totstandkoming van het sprookje.

“Ton heeft natuurlijk het verhaal geschreven, dat was er al voordat ik eraan begon. Ton had eigenlijk nauwelijks schetsen gemaakt voor het Meisje met de Zwavelstokjes, maar er was iemand anders die dat destijds wél had gedaan. Dat was Luc de Meyer, een Vlaamse kennis van Ton van de Ven. Iemand die ook het inzicht heeft om met de hand van Pieck iets op papier te zetten. Het was een heel zachtaardige man, die kwakkelde met zijn gezondheid. Ik denk ook niet dat -ie het gereed had op de Efteling, eerlijk gezegd. Niet dat het op de Efteling nou zo verschrikkelijk is. Maar hij was nu eenmaal zo iemand die naar zijn eigen huis toe gaat en in zijn tekenkamertje rustig allerlei tekeningen maakt.

Dus deze man had wat schetsjes gemaakt, maar toen ik dit project toegewezen kreeg zei Ton: jij moet het nu doen en zie maar. Ik ben aanvankelijk op de eerste tekeningen doorgegaan, omdat ik die man ook wilde respecteren in wat hij tot nu toe had gedaan. Maar op een gegeven moment had Lex Lemmens een projectietechniek uitgekozen, een mooie manier om de visioenen te kunnen laten zien - natuurlijk vooral het laatste visioen; het naar de hemel opstijgen. Daar hadden we een bepaalde ruimte voor nodig en die was er niet in het concept van Luc de Meyer, hoewel het allemaal nog heel grof was. Daar kwam ik achter tijdens het tekenen, toen ik een soort papiermodelletje had gemaakt. Dus ik heb een vergadering bijeengeroepen, omdat de technieken die we wilden gebruiken niet in dat sprookje pasten. Ik heb daar gezegd dat het beter zou zijn om nu maar gewoon helemaal opnieuw te beginnen: eerst kijken naar hoeveel ruimte we nodig zouden hebben voor de projectietechniek, en daaromheen de rest gaan bouwen. En zo is het dus helemaal van de grond af aan weer opnieuw ontstaan. Op die manier is eigenlijk het project tot stand gekomen.”

We herinneren Michel eraan dat hij eerder vertelde dat hij achteraf toch voor een ander exterieur voor het Meisje met de Zwavelstokjes zou kiezen. Het is iets natuurlijks, vindt hij, om kritisch te zijn over wat je gecreëerd hebt. Ook Ton van de Ven zei altijd dat hij na een tijdje nooit helemaal tevreden was met wat hij had gedaan.

“Het gebouw zou er gewoon heel anders uitzien als ik het nu zou moeten ontwerpen. Natuurlijk zijn er wel een paar gegevens waar ik nu nog steeds aan vast zou moeten houden. Bijvoorbeeld de muur naast het sprookje... Grappig was dat er op een gegeven moment een ontwerptekening op internet verscheen waarop te zien was dat er een gebouw zou

komen met een lange kasteelmuur. En ik had natuurlijk achter het Pieckplein ook al een dergelijke muur gemaakt.

De opdracht was: het moet aan de achterkant van de Indische Waterlelies komen, maar het wordt niet zo groot als de Waterlelies zelf. Dus ja, dan heb je nog een stuk over. De vraag is dan, wat doe je daarmee? Ik heb daar zelf nog wel even bij stilgestaan, van: dan wordt het wéér een kasteelmuur, dan wordt het wéér zo'n stadswalachtig iets. Maar ik kon er kort of lang over nadenken, eigenlijk was het gewoon de beste oplossing. Het was misschien niet zo heel erg origineel, maar wat moet je anders? Je kunt dat ding zo laten en groen schilderen, maar daar is niemand gelukkig mee. Er is nu nog steeds een stukje dat groen geschilderd is. Je kunt zeggen, ik maak er een hele rotspartij van, maar dat kost heel veel geld en bovendien kun je je afvragen wat dat te maken heeft met het stadje dat daar staat.

Je kunt er wel weer huisjes tegenaan plakken, maar ook dat is budgettair gezien natuurlijk van een heel andere orde. Dus uiteindelijk heb ik er maar voor gekozen om er gewoon een muur van te maken en daar bomen tegenaan te zetten. Dus ja, je hebt nu eenmaal gegevens waar je mee zit.”

Michel heeft een tijd nagedacht over in welke stijl hij het Meisje met de Zwavelstokjes moest gieten. De tekeningen die de Vlaamse ontwerper al had gemaakt waren heel erg Pieckpleinachtig, met Oudhollandse geveltjes. Maar toen Michel het project om had gegooid en met een schone lei kon ontwerpen overwoog hij een poosje om er eens iets anders van te maken dan dergelijke geveltjes. Toen hij begon te schetsen kwam er als vanzelf een sprookjesachtige stijl naar voren die een beetje aandeed als oude Russische architectuur, met torentjes met uivormige koepels. Hij was hier in het begin erg enthousiast over, iets dergelijks was ook nog

niet op grote schaal in de Efteling te vinden. Maar gaandeweg kwam hij er wat op terug. Michel geeft toe dat hij uiteindelijk voor de veilige weg heeft gekozen door er weliswaar niets Oudhollands van te maken, maar het sprookje toch een wat conventionele Sprookjesbos-achtige bouwstijl mee te geven. Niet persé een slechte keuze, maar toch lijkt het Michel een klein beetje te spijten dat hij zijn originele Russische idee niet heeft doorgezet. Achteraf gezien denkt hij dat het best voor elkaar had kunnen krijgen om iets heel anders dan het gangbare Doornroosje-achtige te laten slagen.

Niettemin heeft hij erg zijn best gedaan om de klassieke Sprookjesbosstijl te perfectioneren. We complimenteren hem met de ligging van het sprookje, dat onder meer door het hoogteverschil zoveel natuurlijker aandoet dan bijvoorbeeld de twee sprookjes van Henny Knoet

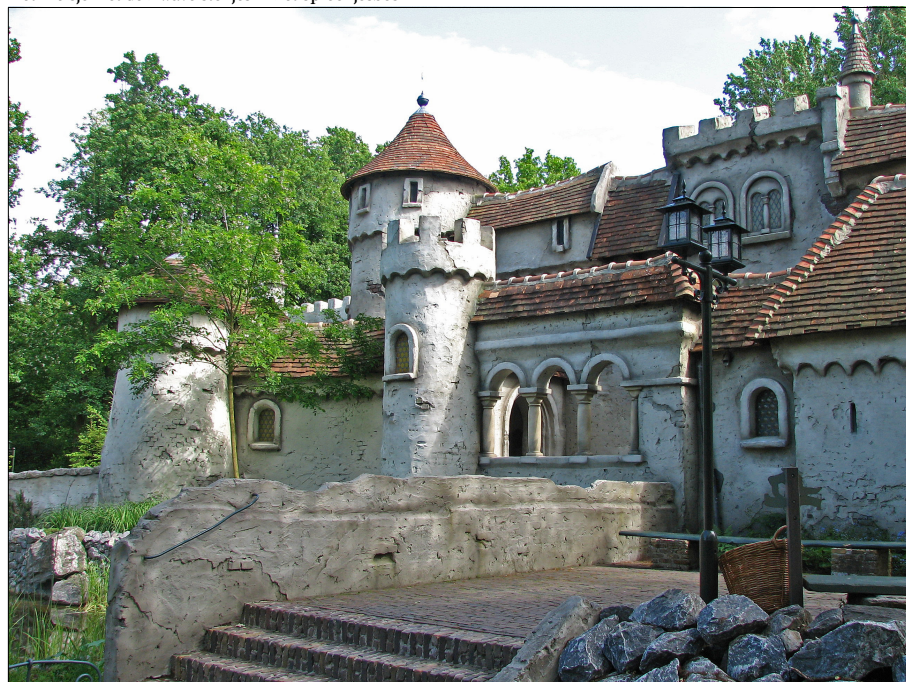
op het Herautenplein. Ook prijzen we het feit dat het Sprookjesbos op dat moment een dergelijk gebouwde best goed kon gebruiken, de nieuwste toevoegingen waren tenslotte stukken minder oorspronkelijk. Bij het Meisje met de Zwavelstokjes is de stijl van weleer daarentegen goed vertegenwoordigd, en Michel is daar ook bewust mee bezig geweest.

der oorspronkelijk. Bij het Meisje met de Zwavelstokjes is de stijl van weleer daarentegen goed vertegenwoordigd, en Michel is daar ook bewust mee bezig geweest.

“Waar ik bijvoorbeeld op aangestuurd heb is het stucwerk. Toen ik eenmaal voor een traditionelere vormgeving gekozen had, heb ik gezegd dat het stucwerk ook wel op de oude manier aangebracht moest worden. Vroeger is het stucwerk lange tijd op dezelfde manier gedaan, kijk bijvoorbeeld naar Doornroosje. Op die manier hebben we het nu ook weer toegepast bij het Meisje met de Zwavelstokjes. Simpele stenen muurtjes, niet zo heel netjes gemetseld, met een paar stenen een beetje eruit. En daar is gewoon stucwerk opgeblubd. Af en toe een beetje uitgesmeerd, een paar gaten openhouden, maar niet veel meer dan dat.

“We hebben de ouderwetse manier weer toegepast bij het Meisje. Simpele stenen muurtjes, en daar is gewoon stucwerk opgeblubd.”

Het Meisje met de Zwavelstokjes in het Sprookjesbos

Op een gegeven moment is die techniek een beetje verwaterd. Dat is helemaal niet slecht: heel veel gebouwen in de Efteling zien er natuurlijk hartstikke mooi uit. Maar het stucwerk op bijvoorbeeld het Anton Pieckplein, waar ik het zelf heb toegepast, of op Droomvlucht, Villa Volta en Fata Morgana; is veel gladder. Er zit ook wel een beetje structuur in, maar in hoofdzaak is het glad aangesmeerd, met daarin wat accenten waarbij het stucwerk afgekrabd is en waarbij de stenen naar voren komen die erachter gemetseld zijn. En nu hebben we gezegd van: nee, laten we het eens op de oude manier doen. Laten we gewoon muren in één soort steen opmetselen, daarna gaan we er gewoon met stucwerk overheen. We smeren het hier en daar een beetje aan, een beetje afkrabben als het wat droger is, en dan laten we het daarbij. Ik vond het ook wel leuk om dat weer eens toe te passen. Want de laatste keer dat het op die manier in de Efteling werd gedaan is eigenlijk al heel lang geleden. Ook de mensen die het moesten maken vonden het leuk om weer eens op die manier te werken. Op de achterste muur is het wel een beetje op hol geslagen, vooral de zijmuur. Gelukkig staan er wat bomen voor. Maar ik denk dat het gebouwtje zelf op de meeste plekken toch wel prima gelukt is. Vooral ook op dat kapelletje, in die boogjes. Daar is die techniek heel aardig toegepast.”

Zo’n fraai gebouwtje en zulk vakmanschap zullen we voorlopig niet meer in de het Sprookjesbos zien verschijnen, verzuchten we. Na de succesvolle opening van het Meisje met de Zwavelstokjes maakte de Efteling bekend dat er de komende jaren nog meer sprookjes op die plek toegevoegd zouden worden, maar zonder geschikte ontwerper is het maar de vraag of dat er nog van zal komen. Het was de bedoeling dat Michel de opdracht daarvoor zou krijgen en hij heeft destijds dan ook een plan gemaakt voor een uitbreiding van het Sprookjesbos. We vertellen Michel over de onder Eftelist-moderators populaire visie van een ‘stadssequentie’; een pleintje met daaraan het Meisje en enkele andere stadse sprookjes. Het blijkt niet zo ver weg te zitten van wat Michel zelf in gedachten had voor de invulling van die locatie; de sprookjes waarvoor hij had gekozen waren onder meer Duimelijntje en de Rattenvanger van Hamelen. Of er uiteindelijk nog iets van die ideeën terecht zal komen is niet bekend. Heel waarschijnlijk is het na het vertrek van Michel bij de Efteling niet, meer dan globale plannen heeft hij er niet achtergelaten.

Even over Eftelist

We pauzeren het interview even. Onze kelen zijn droog geworden en we drinken nog iets, terwijl we kletsen over Eftelist – ons clubje van zevenhonderd leden is tenslotte de reden dat we daar op de bank zitten.

We vertellen Michel over de doelstellingen waarmee Eftelist is opgericht, over ons streven om altijd kritisch naar het park en haar ontwikkelingen te kijken en overal zo goed mogelijk van op de hoogte te zijn. Door een wat journalistieke insteek – interviews, actieve nieuwsgaring – hopen we de Eftelingliefhebber een beetje meer diepgang te kunnen bieden. Daarmee komen we zo nu en dan wel in de situatie waarin we over dusdanig veel kennis

beschikken dat we goed moeten nadenken over op wat voor manier we iets naar buiten brengen. Stekelige zorgen over het huidige Eftelingbeleid kun je bijvoorbeeld niet zo gemakkelijk hard maken als je voorzichtig moet zijn met de feiten waarover je beschikt en de gesprekken die je met mensen hebt gevoerd. Michel vertelt op zijn beurt over de irritatie die soms bij de Efteling ontstond als er weer eens dingen uitgelekt waren. Het kwam zo nu en dan wel eens tijdens een vergadering naar boven, zeker als er nieuwtjes overgenomen waren door een veel groter medium als het Brabants Dagblad. Het is natuurlijk begrijpelijk dat de Efteling daar af en toe wel een beetje de pest in heeft gehad. Desalniettemin heeft Eftelist een probleemloze band met de Efteling. Zelf volgt Michel Eftelist en andere websites met enige regelmaat. Uit een persoonlijke interesse, maar ook zorgen de diverse sites en fora ervoor dat hij op gemakkelijke wijze kan bijhouden wat er zoal gaande is in de industrie, tot in de kleinste details. Verder laat hij zich goed op de hoogte houden over de ontwikkelingen in de Efteling via de mensen die hij nog kent uit zijn tijd bij het park.

Het pad naar de Efteling

Michel is al vanaf jonge leeftijd een groot liefhebber van de Efteling. Mensen die zich al wat langer voor de Efteling interesseren kennen hem misschien zelfs nog uit zijn jaren als directeur van de infameuze Mini Efteling in Nieuwkuijk, een tijd waarin Michel nog bijzonder weinig moest hebben van Eftelingliefhebbers die zich op internet groepeerden, destijds nog op het inmiddels ter ziele gegane Wonderchat. Toen Michel als stagiair werd aangenomen bij de Efteling zette hij direct een punt achter zijn functie bij de Mini Efteling, maar hij kijkt met veel plezier terug op zijn tijd daar en hij ziet sommige mensen uit die periode nog steeds vaak. Had Michel als jonge Eftelingliefhebber ooit kunnen denken dat hij niet zo heel veel jaar later aan de slag zou kunnen in zijn geliefde park? Michel wist als knulletje al dat hij later wilde gaan ontwerpen bij de Efteling, maar toen hij wat ouder werd wezen mensen hem er steeds vaker op dat zoiets niet zo eenvoudig is.

“Ik weet nog dat er een keer een opening was bij de Mini Efteling, waarbij Loes Schnellen ook aanwezig was. Een heel aardige vrouw, die al sinds eind jaren tachtig werkzaam is bij de Efteling. Ze staat ook in Kroniek van een Sprookje. Mijn moeder vertelde haar toen dat ik verzot was op de Efteling. Logisch natuurlijk, want waarom zit je anders bij de Mini Efteling? Ook vertelde mijn moeder haar dat ik later ontwerper wilde worden bij de Efteling en toen zei Loes van: nou, het is niet makkelijk om daarbij te komen, hoor. En vanaf dat moment werd ik eigenlijk steeds realistischer. Ik probeerde en ik hoopte het nog altijd wel, maar ik wist niet of het nog ging lukken. Toen werd het eigenlijk wat breder, ik wist voor mezelf dat ik in ieder geval in de industrie werkzaam wilde zijn, of iets met de film- en entertainmentwereld of zo. Dat is natuurlijk ook een heel grote industrie waarin veel interessante dingen gaande zijn. Maar dat het toch zo makkelijk en snel is gegaan, ja, dat is achteraf gezien een meevaller geweest.”

Het is een bekend feit dat Michel met een omweg via Alton Towers bij de Efteling terecht is gekomen, omdat de Efteling niet inging op zijn eerdere verzoeken om een stageplaats. Er is zo nu en dan wel eens gesuggereerd dat dat te maken had met Michel’s Eftelingliefhebberij en zijn activiteiten bij de Mini Efteling, maar Michel maakt duidelijk dat dat waarschijnlijk helemaal geen invloed heeft gehad.

“Nee, dat ik niet in één keer bij de Efteling ben aangenomen, niet dat dat overigens meteen zou moeten, heeft te maken met het feit dat de twee brieven die ik naar de Efteling geschreven heb überhaupt nooit bij de ontwerpafdeling aan zijn gekomen. Die zijn gewoon, hup, teruggestuurd door Personeelszaken, met twee keer dezelfde antwoordbrief. Daar heb ik wel een beetje van gebaald, want ik wilde erg graag stagelopen bij de Efteling. Toen ben ik naar wat andere parken gaan schrijven die ik ook leuk vond, waaronder Alton Towers, waar ik toen een keer of drie geweest was. Daar had ik ook wel wat mee. Ik zat er toen alleen nog niet zo diep in dat ik ook wist dat alles dat voor Alton Towers ontworpen wordt van de Tussauds Studios in Londen komt. Dus Alton Towers heeft mijn brief doorgestuurd, en vervolgens kreeg ik van Tussauds antwoord dat ze interesse hadden. Ik ben naar Alton Towers gegaan, waar ik een gesprek had met één van de ontwerpers van Tussauds, waarna ik werd aangenomen. Het was allemaal in kannen en kruiken, tót ongeveer vier weken voordat mijn stageperiode begon. Plotseling vond er een soort van reorganisatie plaats en twee mensen van de Tussauds Studio’s moesten ontslagen worden. En dus vonden ze het niet zo gerechtvaardigd om mij aan te nemen terwijl er ontwerpers uit moesten. Zelf vonden ze dat ook wel sneu voor me en toen hebben ze aangeboden om eventueel te helpen contacten te leggen met andere bedrijven, en zo is de deur naar de Efteling open gegaan.

Het grappige was nog dat ik dat aan Tussauds had gevraagd, hoe ondertussen dacht ik van, je weet nooit hoe het gaat, dus ik ben voor de zekerheid meteen zelf weer gaan schrijven. Mijn derde brief naar de Efteling. Op dinsdag kreeg ik een telefoontje dat ik op vrijdag naar de Efteling kon gaan voor een gesprek, maar die donderdag kreeg ik een standaardbrief thuisgestuurd waarin stond dat ik wederom niet aangenomen was. Toen was ik wel een beetje in de war, van: hoe zit dat nou? Mag ik nou wel komen? Op dat moment bleek dus dat die afdelingen helemaal los van elkaar zijn. Ik had de dag erna gewoon een gesprek en toen ben ik aangenomen. Dat was nog wel een heel gedoe.”

Michel grijnst bij de herinnering, en we grinniken mee. We vragen ons af hoeveel hoopvolle ontwerpers-in-de-dop in al die jaren een afwijzende brief hebben ontvangen, zonder dat hun ijverig in elkaar geknutselde portfolio’s het bureau van de ontwerpafdeling gehaald hebben. Leuk om eens op deze manier te horen hoe het er blijkbaar aan toe kan gaan binnen de Efteling.

Uiteindelijk heeft Michel na zijn stageperiode bij de Efteling toch nog even bij Tussauds gewerkt. Aan het begin van de lange vakantie die volgde op zijn stagejaar nam de studio contact met hem op om hem te vragen of hij niet een tijdje in Engeland wilde komen werken. Een paar maanden lang legde Michel zich daar

onder meer toe op het maken van ontwerpen voor wat nu tegenwoordig het Splash Landings hotel bij Alton Towers is. Destijds zou het hotel nog een heel ander thema krijgen: een Britse strandsfeer in de stijl van het kustplaatsje Brighton, met Engelse pieren en typisch wit gietijzer. Uiteindelijk is er van zijn conceptuele werk helaas niets meer te zien omdat het hotel bij nader inzien een Caribisch thema meekreeg. Op den duur bood Tussauds een contract aan als junior designer. Michel had het er erg naar zijn zin en het werken bij de studio beviel hem goed, maar eigenlijk had hij nog een studiejaar te gaan. Uiteindelijk won het verstand van de wens om daar te blijven en is hij teruggekomen naar Nederland. Terug in de schoolbanken dus, en daarnaast ook terug naar de Efteling. 's Morgens wijdde hij zich aan zijn opleiding, maar 's middags had hij vaak vrij, en dan reed hij naar de Efteling om daar de rest van de dag kleine dingen te ontwerpen en een beetje te tekenen. Uit die tijd stammen zaken als het rieten dak van Monsieur Cannibale en het olifantentempeltje bij PandaDroom. Michel trekt een gezicht als we die laatste noemen – hij is duidelijk niet zo tevreden over het fonteintje in de wachtrij van wat ook al niet bepaald zijn favoriete attractie is. Toen Michel zijn studie eenmaal afgerond had kwam hij vast in dienst bij de Efteling, en de rest is geschiedenis.

Toekomstverwachting

We zijn benieuwd naar hoe Michel zijn toekomst ziet. Is Europa Park een tussenstation? We zijn ons er van bewust dat hij eigenlijk nog maar net in Duitsland zit en we snappen natuurlijk best dat hij op dit moment niet zo bezig is met wat hij na Europa Park misschien nog wil gaan doen. Niettemin willen we het graag weten.

“Ik ben iemand die toch elke keer iets nieuws nodig heeft, en wat meer wil. Gelukkig biedt Europa Park op dat gebied meer dan voldoende uitdagingen. Persoonlijk zal ik altijd proberen om binnen mijn werk steeds een hoger niveau te halen. Ik heb het bij Europa Park erg naar mijn zin en ik heb hier net een nieuw huis gevonden. Dus ja, om nu al te gaan nadenken van: dát ga ik dadelijk eens doen... Dat is niet aan de orde.

Kijk, toen ik bij de Efteling zat had ik niet gedacht dat ik er zo snel weg zou zijn, eerlijk gezegd.”

Ook wij hadden niet gedacht dat hij er zo snel weg zou zijn. Niemand, waarschijnlijk. We vragen hem of zijn liefde voor de Efteling misschien een deuk heeft opgelopen door hoe het één en ander gegaan is, of dat hij dat los van elkaar kan zien.

“Hmm. Dat kan ik wel los zien, mijn liefde voor de Efteling is niet veranderd. Ik heb ondanks alles dat er gebeurd is natuurlijk ook zó fantastisch gewerkt op de Efteling. Dus hoe ik daar ben weggegaan, niet vrijwillig zullen we

maar zeggen, dat heeft niet verhinderd dat ik nog steeds erg veel van de Efteling hou.”

Er staat nog één vraag op ons lijstje. Een vraag die leeft bij veel Eftelingliefhebbers, en een vraag die we eigenlijk niet zo graag willen stellen, omdat we weinig verwachten van het antwoord. Maar we stellen 'm toch. Is er misschien een mogelijkheid dat Michel ooit, in een tijd hier vandaan, weer terug zou willen keren naar de Efteling?

Michel zwijgt peinzend en drukt zijn vingertoppen

tegen elkaar. We zetten ons schrap voor een ontkennende reactie, we rekenen op het 'nooit meer' dat de teloorgang zal betekenen van het kleine beetje hoop dat we koesteren. Maar uiteindelijk antwoordt Michel tot onze verassing op eenvoudige wijze: “Ik kan niet in de toekomst kijken.”

Hij kijkt ons minzaam glimlachend aan. Meer hebben we niet nodig.

We knopen een einde aan ons vraaggesprek, en we rekken ons uit. Wat we wilden weten weten we, maar we hoeven nog niet weg. We praten na over het interview, en daarna laat hij ons iets van zijn werk zien. Watertandend bekijken we een paar van zijn tekeningen, terwijl Michel hier en daar wat toelichting geeft, aangespoord door ons enthousiasme. Zo ontwierp hij voor het Anton Pieckplein een prachtige, kleine Pieckse vogel die op één van de daken had moeten zitten, met enkele gevels verderop een loerende kat. Spijtig dat het nooit is uitgevoerd, het is een verrukkelijk detail.

Afscheid

We horen anekdotes en we zien prachtige dingen tot het een uur na middernacht is en we uiteindelijk afscheid nemen. We hebben slaap en Michel moet de volgende dag gewoon weer op tijd aan de slag. We zeggen gedag met enige weemoed, want we voelden ons een avond lang de meest verwend Eftelingliefhebbers ter wereld. Het was een heerlijke ontmoeting, en we kunnen niet anders dan ontzettend veel sympathie voelen voor Michel den Dulk, de perfectionist, de romanticus, de ambitieuze artiest, de vriendelijke jongen met het grote Eftelinghart. Misschien weten ze in Kaatsheuvel niet wat ze hebben laten gaan, maar wij weten het wel. Wat een dwaling! We gunnen Europa Park deze ontwerper op het moment van harte, maar diep van binnen kijken we uit naar later, veel later, want 'nee' en 'nooit' hebben we tenslotte niet gehoord. Noem ons dromers, maar “*He that lives in hope dances without music*”, zo sprak de zeventiende-eeuwse dichter George Herbert ooit. En hij had gelijk. Op de terugweg naar het hotel is de nachtelijke lucht helder en de sterren glanzen in de hemel. We kijken omhoog en we dansen zonder muziek.

Interview:

Ilona van Golen
Jaap Meeldijk
Jos Visser

Foto's:

Jaap Meeldijk
Friso Geerlings
Jos Visser
Ilona van Golen

Illustratie voorblad

Michel den Dulk
voor Eftelist

www.eftelist.nl
contact@eftelist.nl